

Michael Morys-Twarowski (Kraków, Polska)

CYGANIE NA ŚLĄSKU CIESZYŃSKIM W LATACH 1851-1918 W ŚWIETLE „GWIAZDKI CIESZYŃSKIEJ”

Księstwo Cieszyńskie było państwem, które przetrwało ponad sześć stuleci: od 1290 do 1918 r.¹. Należy mieć na uwadze, że jego dzieje nie dają się wpisać w schemat żadnej narodowej historiografii. Prowadzi to do sytuacji, w której dane zagadnienie może zostać omówione dokładnie w odniesieniu do Polski czy Czech, pozostając jednocześnie nieprzebadane w przypadku Księstwa Cieszyńskiego. Przykładem mogą być dzieje ludności cygańskiej. W polskiej literaturze cyganologicznej zwykle skupiano się na losach tej grupy etnicznej w granicach Rzeczypospolitej Obojga Narodów². Z kolei czescy autorzy, nawet jeżeli zajmowali się Cyganami na Śląsku, stosunkowo mało miejsca poświęcali Księstwu Cieszyńskiemu³. Opracowania doczekały się losy ludności romskiej osiadłej po 1945 r. na terenie Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego⁴. Jeśli chodzi o badania nad Cyganami

¹ Por. M. J. Ptak, *Ustrój polityczny i prawo Księstwa Cieszyńskiego* [w:] A. Lityński, M. Mikołajczyk (red.), *Przez tysiąclecia: państwo – prawo – jednostka*, t. 1, Katowice 2001, s. 96, 106.

² J. Ficowski, *Cyganie na polskich drogach*, wyd. 2, Kraków 1965; L. Mróz, *Dzieje Cyganów-Romów w Rzeczypospolitej XV–XVIII*, Warszawa 2001. Postulat opracowania dziejów ludności cygańskiej na Śląsku zgłosił M. J. Ptak, *Stan i perspektywy badań nad ustrojem i prawem Górnego Śląska (do 1742 r.)* [w:] I. Panic (red.), *Stan i potrzeby badań nad historią Górnego Śląska w czasach średniowiecznych i nowożytnych*, Cieszyn 1994, s. 62.

³ C. Nečas, *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945)*, Brno 2005; *Idem*, *Nahlédnutí do „prehistorie“ Romů na Ostravsku*, „Historica”, t. 16, Ostrava 2009, s. 221-228; R. Lipovski, *Soupis Romů domovský příslušných do Rakouského Slezska z roku 1910*, *ibidem*, s. 247-253.

⁴ N. Pavelčíkova, *Romské obyvatelstvo na Ostawsku 1945-1975*, Ostrava 1999; *Eadem*, *Romowie na terenie Śląska Cieszyńskiego po 1945 roku* [w:] I. Kufová (red.), *Mniejszości narodowe na Śląsku Cieszyńskim dawniej i dziś*, Czeski Cieszyn 2001, s. 75-81; *Eadem*, *Pokusy o vzdělávání Romů v Ostravě v průběhu padesátých let 20. století*, „Historica”, t. 12, Ostrava 2005, s. 183-194; E. Davidová, *Romští imigranti v Ostravě. Sonda do šedesátých let 20. století*, „Historica”, t. 16, Ostrava 2009, s. 317-328.

zamieszkałymi w Księstwie Cieszyńskim, dopiero niedawno zostały one podjęte przez Janusza Spyry⁵.

Pierwsza wzmianka o Cyganach na ziemiach czeskich pochodzi z 1399 r.⁶ O dwa lata późniejsza jest pierwsza wzmianka o Cyganach w Polsce⁷. Na Śląsku pojawili się najprawdopodobniej w XV w.⁸ Można się domyślać, że Cyganie wówczas, przynajmniej na pewien czas, zahaczyli o Księstwo Cieszyńskie, chociaż najstarsze dotychczas znane przekazy o ich obecności na tym terenie pochodzą z drugiej połowy XVI w.⁹ Być może jakieś grupy Cyganów towarzyszyły armiom, które w czasie wojny trzydziestoletniej (1618-1648) znalazły się na terenie Księstwa Cieszyńskiego¹⁰. Zachowało się nieco wzmianek o obecności Cyganów na Śląsku Cieszyńskim w XVIII w.¹¹

W niniejszym artykule chciałbym przyjrzeć się „Gwiazdce Cieszyńskiej” jako źródłu poznania dziejów Cyganów na Śląsku Cieszyńskim do 1918 r. To czasopismo było spadkobiercą „Tygodnika Cieszyńskiego”, pierwszego tytułu prasowego na Śląsku Cieszyńskim. „Gwiazdka Cieszyńska”, wydawana i redagowana w latach 1851-1887 przez Pawła Stalmacha,

⁵ J. Spyra, *Słowniczek cygański z 1881 r. z terenu Śląska Cieszyńskiego*, „Studia Romologica”, 2009, nr 2, s. 167-174; *Idem, Akcja zwalczania „plagi cygańskiej” w monarchii austro-węgierskiej na przełomie XIX i XX wieku (na przykładzie Śląska Austriackiego)* [w:] Z. Jirásek *Slezsko v 19. století*, Opava 2011, s. 311-320. Chciałbym podziękować Autorowi za udostępnienie tego ostatniego artykułu jeszcze przed jego publikacją.

⁶ D. M. Crane, *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*, London-New York 1994, s. 31-32. Por. J. Hanzal, *Zarys historii Cyganów na Śląsku do czasów zaboru pruskiego oraz tzw. „cygańska tablica ostrzegawcza” ze Śląska pochodząca z 1708 roku*, „Studia i materiały z dziejów Śląska”, 2001, t. 25, s. 136.

⁷ L. Mróz, *op. cit.*, s. 19-25, gdzie też omówienie innych poglądów.

⁸ M. J. Ptak, *Cyganie na Śląsku w świetle regulacji prawnych do połowy XVIII w.* [w:] P. Jurek (red.), *Mniejszości narodowe*, *op. cit.*, s. 30.

⁹ J. Spyra, *Akcja zwalczania „plagi cygańskiej”*, *op. cit.*

¹⁰ O Cyganach, towarzyszących różnym wojskom w czasie wojny trzydziestoletniej, pisał A. Fraser, *Dzieje Cyganów*, Warszawa 2001, s. 124. W 1640 r., jako świadek chrztu, w Cieszynie pojawia się Cygan z Opawy, ale trudno rozstrzygnąć, czy chodzi o nazwisko, czy o określenie przynależności do grupy etnicznej; *Najstarsze metryki cieszyńskie. Księga Metrykalna Parafii pod wezwaniem Marii Magdaleny w Cieszynie z lat 1628-1641*, wyd. I. Panic, Cieszyn 2006, s. 140.

¹¹ Przykładowo, w 1732 r. grupa Cyganów z Rzeczypospolitej Obojga Narodów złupiła Górki i Zabrzeg koło Skoczowa; L. Mróz, *op. cit.*, s. 467-468; J. Spyra, *Słowniczek cygański*, s. 167, przypis 1. Dnia 12 stycznia 1727 r. Jakub Tomanek, katolik z Cierlicka Górnego, poślubił Cygankę Marianę; zob. Zemský archiv v Opavě, *Sbirka matrik Severomoravského kraje*, sign. Ka-VII-7, *Metryki ślubów parafii w Cierlicku (1727-1784)*, k. 2. W 1749 r. wśród osób nawróconych przez cieszyńskich jezuitów znalazł się niejaki *Joannes Czigan Teschinensis, 15 Anno, juveni vagabundus*; Książnica Cieszyńska w Cieszynie, *Zbiory Szersznika*, sygn. DD V 41, rok 1749. 30 stycznia 1792 r. chałupnik Jan Pissek ożenił się z Zuzanną *Czigonkin*; Zemský archiv v Opavě, *Sbirka matrik Severomoravského kraje*, sign. Ka-VII-7, sign. Ka VII 14, *Metryki ślubów parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Trójcy w Cierlicku (1784-1826)*, k. 18.

była organem polskiego ruchu narodowego, a od lat 80. XIX w. jego liczniej-
szego, katolickiego skrzydła¹². Kwerendą objąłem roczniki z lat 1851-1918.
Cezurę końcową wyznacza upadek monarchii austro-węgierskiej. W 1918 r.
doszło do podziału Śląska Cieszyńskiego na część polską i czeską (czecho-
słowacką), co oznaczało kres jedności tego regionu.

Analiza poszczególnych numerów pozwoli nie tylko na rejestrację fak-
tów, zwykle sensacyjnych, dotyczących Cyganów, ale też na uchwycenie
tego, jak polska ludność Śląska Cieszyńskiego patrzyła na tę grupę etniczną.
Zarazem „Gwiazdka Cieszyńska”, z racji swojej popularności, mogła kre-
ować pewne postawy wśród czytelników.

Informacje o Cyganach w „Gwiazdce Cieszyńskiej” można podzielić na
dwie grupy. Pierwsza obejmowała teksty, traktujące w sposób ogólny o tej
grupie etnicznej. Do drugiej należały informacje, zwykle krótkie, na temat
aktualnych wydarzeń z udziałem Cyganów. Jeśli chodzi o pierwszą grupę na
uwagę zasługuje seria artykułów zatytułowana *Nieco o cyganach*, która uka-
zała się w 1887 r.¹³ Ich autor podpisywał się pseudonimem Jędrzej z Czcho-
wa. Zwracał uwagę na podobieństwo ludności romskiej i żydowskiej. *Jak-
kolwiek w wielu przypadkach zaznaczyć można u żydów i cyganów jednako-
we rysy charakteru, toć przecież i nie mniejsze uwydatniają się między nimi
różnice, której bodaj, czy cygana nie wyżej stawiają* – pisał. Wskazywał, że
typowy Cygan jest dumny, dziki i rozkazujący¹⁴. Podkreślał też, że przedsta-
wicieli tej grupy etnicznej cieszą się na ogół dobrym zdrowiem. Przy okazji
pozwolił sobie na krytykę zwyczaju zamykania dzieci w pokojach bez świe-
żego powietrza¹⁵. Jędrzej z Czchowa pisał, że Cyganie zwykle kradną. Nie
ulegał jednak stereotypom. Wskazywał, że na Węgrzech, w Siedmiogrodzie,
na Wołoszczyźnie i w Bułgarii Cyganie są służącymi, katami, koszykarza-
mi, miotlarzami, zamiataczami ulic, a przede wszystkim kowalami. Inaczej
wyglądała sytuacja w najbliższym otoczeniu autora. *U nas wyższa cywiliza-
cja i porządek państwowy zepchnął cyganów do rzędu najgorszych nędzarzy
i wyrzutków społecznych*¹⁶. W ostatnim artykule pozwolił sobie na progno-
zę dalszych losów ludności romskiej. *W dzisiejszych czasach zaniechano
wszystkiego i pozostawiono tych bezużytecznych pasożytów własnemu losowi.
Nie bardzo się może omyliły twierdząc, że czego nie zdołały dokonać*

¹² I. Homola-Skapska, „Tygodnik Cieszyński” i „Gwiazdka Cieszyńska” pod redakcją
Pawła Stalmacha 1848-1887, Katowice-Kraków 1968; S. Zahradnik, *Czasopiśmiennictwo
w języku polskim na terenach Czechosłowacji*, Opole 1989, s. 85-88.

¹³ „Gwiazdka Cieszyńska” (dalej: GC), 1887, nr 5, s. 43-44; nr 6, s. 53-54; nr 7, s. 63-64;
nr 8, s. 73-74.

¹⁴ GC 1887, nr 5, s. 43-44.

¹⁵ GC 1887, nr 6, s. 53-54.

¹⁶ GC 1887, nr 7, s. 64.

*prześladowania i środki cywilizacyjne, tego dokona czas i wynarodowienie się tej rasy. Nie długo może nadejść chwila, gdzie cyganie nie wzmacniając swego rodu przez obce pierwiastki znikną zupełnie z widowni*¹⁷.

Nie był to pierwszy tekst, traktujący o ludności romskiej jako pewnej zbiorowości. Już w 1862 r. ukazał się artykuł, gdzie pisano o prawdopodobnie indyjskim pochodzeniu Cyganów. Mieli wywodzić się z kasty pariasów, a wygnani ze swojej ojczyzny – trafili przez Persję i Turcję do Europy. Wśród zajęć, jakimi się trudnili, wymieniono m.in. wróżbiarstwo, kowalstwo, kolarstwo, rzeźbiarstwo, muzykowanie i kradzieże. Za grupę Cyganów, która najbardziej oparła się obcym wpływom, uważa się tych mieszkających nad dolnym Dunajem (Węgry, Wołoszczyzna, Mołdawia). Autor artykułu nie miał złudzeń co do ich religii: *bo chociaż tu i ówdzie niby do chrześcijaństwa się przyznają, to jedynie na pozór, aby ujść prześladowaniom, a potajemnie kłaniają się przeciw tylko gwiazdom*¹⁸. Tekst sprawia wrażenie tłumaczenia lub przedruku z innego tytułu prasowego. Nie zmienia to faktu, że artykuły z 1862 i 1887 r. stanowiły podstawowy zestaw faktów na temat Cyganów znanych polskim mieszkańcom Śląska Cieszyńskiego. Kreowany przez nie obraz był w miarę obiektywny. Wskazywano na pozytywne cechy Cyganów, ale nie przemilczano faktu, że nieraz członkowie tej grupy etnicznej „żyli z kradzieży”.

Sporadycznie Cyganie pojawiali się w informacjach zagranicznych, jak przy okazji planów założenia w Budapeszcie stowarzyszenia, zrzeszającego wszystkich cygańskich muzyków – w 1890 r.¹⁹, wydania w Wiedniu gramatyki języka cygańskiego autorstwa profesora Inatki²⁰, kongresu Cyganów w Sofii – w 1906 r.²¹, czy uregulowania kwestii węgierskich Cyganów, niemających stałego miejsca zamieszkania – w 1916 r.²² Niektóre relacje z zagranicy dotyczyły spraw drastycznych, jak historia węgierskiej Cyganki, która porwała małe dziecko i je oślepiła, aby mogła wyżebrać więcej pieniędzy²³. Opublikowano też cygańskie podanie o powstaniu skrzypiec²⁴.

W „Gwiazdce Cieszyńskiej” znalazło się nieco informacji na temat Cyganów ze Śląska Cieszyńskiego, które w większości zostały zamieszczone w dziale wiadomości regionalnych, zatytułowanym: *Z Cieszyna i okolic*.

¹⁷ GC 1887, nr 8, s. 74.

¹⁸ GC 1862, nr 38, s. 303.

¹⁹ GC 1890, nr 36, s. 362.

²⁰ GC 1877, nr 29, s. 239; nr 30, s. 247.

²¹ GC 1906, nr 35, s. 212.

²² GC 1916, nr 48, s. 4-5.

²³ GC 1890, nr 30, s. 302. Nie było to zjawisko odosobnione wśród węgierskich Cyganów, por. „Głos Ludu Śląskiego”, 1907, nr 28, s. 6.

²⁴ GC 1908, nr 6, s. 29.

Dzięki nim możemy dowiedzieć się o losach miejscowych Cyganów, którzy weszli w kolizję z prawem.

Na przełomie 1884 i 1885 r. pasamonik Anton Gimpel²⁵ zwolnił z pracy Antoniego Buriańskiego (*Barjański*), syna wajdy cygańskiego ze Skoczowa. Pracownik kupił rewolwer i 6 stycznia 1885 r., kiedy Gimpel podpisywał mu książkę, strzelił do niego. Na szczęście chybił, a Gimpel, jedynie draśnięty koło oka, powalił napastnika i wyrwał mu rewolwer. Cygan wyciągnął nóż i próbował popełnić samobójstwo. Skończyło się na tym, że niedoszłego samobójcę odwieziono do szpitala. Gimpel *ze zwykłym sobie spokojem zapalił po tem zdarzeniu wirginię i nie myślał nawet, aby o tem donieść władzy*²⁶. W marcu 1885 r. Buriański (*Burjański*) został skazany na 5 lat więzienia²⁷.

W 1888 r. Cyganie, Rajmund Laubinger i Józef Buriański, uciekli z cieszyńskiego więzienia w czasie roboty polnej w Mostach²⁸. W 1895 r. sąd przysięgłych w Cieszynie skazał na 10 lat więzienia Cygana Jana Bałusza, który w gospodzie w Czechowicach *pchnął nożem brata swego Józefa w piersi tak niebezpiecznie, że tenże na zadaną mu ranę zmarł. Przyczyną zabójstwa była zazdrość, która stąd powstała, że Józef Bałusz zalecał się do kochanki Jana Bałusza cyganki Ewy Ferko*²⁹. W 1902 r. Cyganka Franciszka Daniel, za kradzież popełnioną u Teresy Bućcik w Łazach, została skazana na 5 i pół roku ciężkiego więzienia³⁰. W tym samym roku sąd przysięgłych w Cieszynie skazał Cyganów Stefana Schlichtingera i Konrada Buriańskiego (*Buryańskiego*) na odpowiednio 15 i 13 lat ciężkiego więzienia. Obaj byli oskarżeni o to, że uzbrojeni w rewolwery napadli na trzech woźniców, jadących przez las drogą z Żor do Zabrze na pruskim Śląsku i zaczęli do niech strzelać. Na szczęście chybili, dlatego furmanom udało się uciec³¹.

²⁵ Anton Gimpel (1819-1900), pasamonik, założyciel i prezes cieszyńskiego Towarzystwa Przemysłowego, członek władz miejskich Cieszyna, w 1898 r. został honorowym obywatelem Cieszyna; J. Spyra, *Honorowi obywatele miasta Cieszyna 1849–1938* [w:] I. Panic, M. Makowski (red.), *500 lat ratusza i rynku w Cieszynie 1496-1996*, Cieszyn 1996, s. 98.

²⁶ GC 1885, nr 2, s. 21, gdzie nazwisko w wersji Barjański. „Gwiazdka Cieszyńska” używała różnych wariantów pisowni nazwiska Buriański (w tekście w nawiasach podają inną wersję). O zamachu na Gimpla pisała też „Silesia” 1885 nr 3, s. 3. O odbieraniu sobie życia przez ówczesnych mieszkańców Śląska Cieszyńskiego zob. M. Morys-Twarowski, *Samobójstwa na Śląsku Cieszyńskim w drugiej połowie XIX w. w świetle „Gwiazdki Cieszyńskiej”* (w druku).

²⁷ GC 1885, nr 10, s. 103. Por. też „Przyjaciół Ludu”, 1885, nr 6, s. 48.

²⁸ GC 1888, nr 38, s. 383. „Gwiazdka Cieszyńska” podaje nazwisko w wersji Lanbinger, w rzeczywistości brzmiało Laubinger (za informację dziękuję prof. Januszowi Spyrze).

²⁹ GC 1895, nr 37, s. 372. Być może kochanka Bałusza była identyczna z Ewą Ferko, *ślynną wróżbitką* („Ślązak”, 1911, nr 34, s. 5).

³⁰ GC 1902, nr 24, s. 284.

³¹ GC 1902, nr 49, s. 584. Być może o nich pisał też „Głos Ludu Śląskiego”, 1902, nr

21 kwietnia 1905 r. pod Jaworowym żandarmi z Trzyńca i Bystrzycy ujęli szajkę Cyganów, zajmujących się włamaniami. Należeli do niej: Franciszek Bałasz, Jan Bałasz, Wilhelm Kleeberger, Marcin Bałasz, Józef Buriański (*Buryański*) i Franciszek Styrkacz. Ze swoich leśnych kryjówek dokonywali wypraw do Trzyńca, Górnej i Dolnej Lesznej, Puńcowa, Końskiej, Wędryni i Cieszyna³². W 1906 r. Cygan Buriański (*Buryański*) okradł w Kaczycach dom chałupnika Jana Wierzgonia i jego żony, został jednak złapany w Kończycach Małych³³.

Na początku XX w. Cyganie byli, jak pisze prasa, prawdziwym utrapieniem dla mieszkańców okolic Strumienia. W styczniu 1907 r. w Chybiu zjawił się cygański tabor, liczący kilka wozów i 11 koni. Cyganie dużo kradli. *Jeszcze dobrze, że i nas samych nie zabrali* – pisał korespondent „Gwiazdki”³⁴. 20 października 1907 r., na zgromadzeniu ludowym Związku Śląskich Katolików w pobliskim Zabrzegu, Ludwik Polok narzekał na wałęsających po okolicy *komediantów* i Cyganów³⁵. Niedaleka przyszłość pokazała, że problem rzeczywiście istniał. 26 grudnia 1908 r. w Zabrzegu przybyło osiem wozów cygańskich. Nie pozwolono im na pobyt w gminie, więc rozbili obozowisko tuż poza jej granicami, w Ligocie³⁶, na łące rolnika Gasia. Niedługo potem syn Hesa, wójta Międzyrzecza, uczeń polskiego gimnazjum w Cieszynie, wracający do domu z Zabrzega, został napadnięty przez 4 lub 5 Cyganów, którzy ukradli mu palto i zegarek. Kiedy z okolicznych domów wyszło kilku mężczyzn, Cyganie zostawili łup i rzucili się do ucieczki³⁷. W ciągu nocy cała grupa opuściła Zabrzeg. Zapewne udali się w okolice sąsiedniego Zarzeczca³⁸. 21 sierpnia 1909 r. w Gołyszku koło Zabrzega po raz kolejny zjawili się Cyganie. Kiedy zorientowali się, że w jednym z okolicznych domów przebywa tylko 70-letnia staruszka, zabrali tyle siana, ile zdołali unieść. Tego samego wieczora okradli trzech pijanych robotników oraz pobili dwie kobiety. W relacji określono Cyganów mianem „nowożytnych Tatarów”³⁹. W prasie pojawiają się informacje o kradzieżach i rozbojach, do-

18, s. 3, który podaje, że we Frysztacie zamknięto grupę Cyganów, wśród których było kilku Buriańskich z Kocobędza. Jeden ze świadków z pruskiego Śląska zeznał, że został przez nich postrzelony w głowę.

³² GC 1905, nr 17, s. 117. „Głos Ludu Śląskiego”, 1905 nr 17, s. 3 pisał, że była to *banda węgierskich cyganów*.

³³ GC 1906, nr 41, s. 242.

³⁴ GC 1907, nr 5, s. 23.

³⁵ GC 1907, nr 86, s. 430.

³⁶ Ligota koło Bielska, różna od Ligoty Alodialnej koło Cieszyna.

³⁷ GC 1909, nr 2, s. 10. O zdarzeniu pisał też „Dziennik Cieszyński”, 1909, nr 5, s. 3.

³⁸ GC 1909, nr 2, s. 10.

³⁹ GC 1909, nr 70, s. 352.

konywanych przez Cyganów w innych częściach Śląska Cieszyńskiego⁴⁰.

Czasami udawało się odzyskać skradzione mienie. Przykładowo, w 1910 r., w Kaniowie, Cygani ukradli gospodarzowi Kozłowi wielką ilość drobiu. Rolnik rzucił się za nimi w pogoń i dopadł ich dopiero w Żebra-czy. Udało mu się wyrwać łup, ale *musiał jednakowoż z nimi stoczyć ciężką walkę*. Jeden z Cyganów, Jan Buriański (*Buryański*), zaatakował uzbrojony w nóż. Drugi, Marek Buriański (*Buryański*), strzelał z rewolweru i lekko ranił Kozła w nogę. Żandarmeria aresztowała całą bandę, z wyjątkiem Marka Buryańskiego⁴¹.

Z Cyganami na polu przestępczym współpracowały osoby spoza ich grupy. „Gwiazdka Cieszyńska” dostarcza kilka przykładów. W 1910 r. przy próbie sprzedaży kradzionego konia aresztowano Cygana Antoniego Buriańskiego z Kocobędza i Floriana Kaszę z Zawodzia koło Katowic⁴². W 1913 r. skazano na 5 lat więzienia Franciszka Kazika, 34-letniego włóczęgę z Karwiny. Wcześniej siedział w więzieniu 8 lat za rabunek. Po wyjściu na wolność grasował w okolicach Olbrachcic i Ligoty Alodialnej, dokonując szeregu włamań. Skradzione rzeczy zanosił do obozu cygańskiego w Ligocie Alodialnej, gdzie dzielił się łupami z Cyganami⁴³. Prawdopodobnie w obozie cygańskim w Boguszowicach mieszkał Józef Jurzyca z Frydlandu, ścigany listem gończym za liczne włamania, pochwycony przez żandarmów w 1911 r.⁴⁴

Z przytaczanych na łamach „Gwiazdki Cieszyńskiej” spraw sądowych, związanych z Cyganami, najciekawsza dotyczyła grupy wydalonej w 1912 r. z pruskiego Śląska rzekomo dlatego, że jej członkowie nie byli przynależni do Gliwic. Zaraz po przejściu mostu granicznego w Boguminie *zaczęła cała banda cygańska się zapijać*. Żandarmeria aresztowała ich za włóczęgostwo i gwałt publiczny, ale nie udowodniono im, aby stawiali opór władzy, a że do

⁴⁰ Np. rozboje w Końskiej (GC 1907, nr 96, s. 483), włamania w Ropicy i Nieborach (GC 1908, nr 5, s. 24), strzelanina między dwiema grupami Cyganów w Starym Mieście koło Frydku, w wyniku której zginęły 4 osoby (GC 1908, nr 62, s. 310), kradzieże w Lesznej Górnej (GC 1909, nr 85, s. 428), kradzieże i włamania w Raju (GC 1911, nr 98, s. 4).

⁴¹ GC 1910, nr 26, s. 3. „Ślązak”, 1910, nr 15, s. 4 podaje, że Jan Kozieł został ranny w lewą łopatkę.

⁴² GC 1910, nr 60, s. 2. Jak pisał „Ślązak”, 1910, nr 31, s. 4 Florian Kasza próbował uciekać, ale dogonił go pies policyjny imieniem Wolf.

⁴³ GC 1913, nr 91, s. 3. Podobnie „Ślązak”, 1913, nr 47, s. 2. Bardzo krótko o rozprawie przeciwko Kazikowi pisał „Dziennik Cieszyński”, 1913, nr 259, s. 3. Jeśli chodzi o wspomniany obóz, to „barak cygański” w Ligocie Alodialnej był miejscem śmierci 90-letniej Cyganki, Barbary Buriańskiej, zmarłej 4 marca 1912 r. (Archiwum Państwowe w Katowicach Oddział w Cieszynie, Bezirksgericht Teschen, sygn. 480).

⁴⁴ GC 1911, nr 43, s. 2. Na widok żandarmów Jurzyca skrył się w zaroślach, a kiedy został zauważony, przepłynął w pław Olzę. Został złapany dopiero w szopie we wsi Kalembice. O pochwytceniu Jurzycy pisał też „Ślązak”, 1911, nr 22, s. 7.

aresztowania doszło krótko po przejściu mostu, nie można było postawić im zarzutu włóczęgostwa. Zostali uniewinnieni⁴⁵. Grupy Cyganów nieraz przekraczały granicę prusko-austriacką. W 1897 r. w Rydułtowicach na Górnym Śląsku doszło do krwawego starcia między miejscowymi chłopami a Cyganami, którzy po nadejściu żandarmerii uciekli na austriacką stronę⁴⁶.

W czasie I wojny światowej Cyganie ze Śląska Cieszyńskiego byli powoływani do wojska austriackiego. W publikowanych na łamach „Gwiazdki Cieszyńskiej” wykazach rannych żołnierzy odnajdujemy osoby o cygańskich nazwiskach: Szczepana Bałasza z Jabłonkowa⁴⁷, Adolfa Ferko z Zabrzega⁴⁸ i Józefa Burińskiego ze Skoczowa⁴⁹. Nie wszyscy chcieli pozostać w wojsku. Rudolf Bałasz, Cygan z Dziedzic, skazany za dezercję, odsiadywał karę w Komorn na Węgrzech. Zbiegł z więzienia, lecz 2 grudnia 1917 r. został złapany przez żandarmerię w Zabrzegu. Miał zostać odstawiony do Krakowa. Po drodze, przed Dziedzicami, wyskoczył z pociągu, lecz *tak nieszczęśliwie, że doznał złamania czaszki i umarł wkrótce w szpitalu wojskowym w Dziedzicach*⁵⁰. Niedługo potem, na początku 1918 r., w tym samym miejscu zginął inny Cygan, Józef Buriński (*Buryński*) z Zabrzega. Kilka dni po zwolnieniu z więzienia w Strumieniu, gdzie odsiadywał karę za włóczęgostwo, został przyłapany na posługiwaniu się fałszywymi dokumentami. Wpadł w ręce żandarmerii w Przerowie, która pociągiem chciała go odstawić do Krakowa. Po drodze, między Chybiem a Dziedzicami, Buryński wyskoczył z ubikacji w pociągu na drugi tor. Pech chciał, że jechał nim pociąg ciężarowy, który go *rozsarpał w straszliwy sposób*⁵¹.

„Gwiazdka Cieszyńska” nie stygmatyzowała Cyganów. Krytykowała ich jedynie kiedy kradli, dokonywali włamań i rozbojów. Gdy w 1890 r. na Sejmie Śląskim w Opawie pojawiła się propozycja, by przeprowadzić badania wśród Cyganów na Śląsku Austriackim, w dialogach Jury i Jonka sugerowano, by zająć się raczej miejscowym elementem przestępczym (*chacharami*) niż Cyganami⁵². W korespondencji z Szonychlą jeden z czytelników pisał, że *obecnie wałęsa się po Śląsku banda jakichś obcych cyganów, którzy obiecują za małą nagrodę naprawę narzędzi, najczęściej kotłów, wyłudżają te sprzęty łatwowiernym i dobrodusznym, by ich potem niemilo-*

⁴⁵ GC 1912, nr 61, s. 3.

⁴⁶ GC 1897, nr 27, s. 309.

⁴⁷ GC 1915, nr 73, s. 6.

⁴⁸ GC 1917, nr 42, s. 7.

⁴⁹ GC 1917, nr 46, s. 5.

⁵⁰ GC 1917, nr 109, s. 4.

⁵¹ GC 1918, nr 11, s. 2.

⁵² GC 1890, nr 46, s. 458. Wniosek czeskiego posła Wacława Hrubego, by zbadać życie śląskich Cyganów i zebrać odpowiedni materiał statystyczny, został odrzucony w trzecim czytaniu; GC 1890, nr 44, s. 440; nr 47, s. 469.

*siernie obedrzeć*⁵³. Skoro pisze o „obcych” Cyganach, musieli istnieć też Cyganie „swoi”. Za takich uchodzili niewątpliwie ci koczujący nad Olzą, na tzw. Grabinie⁵⁴. Zapewne właśnie ci „swoi” Cyganie, w zamian za obiecaną przez policję i żandarmerię nagrodę, w 1902 r. złapali w Ligocie Alodialnej dezercera Augustyna Czecha, który okradł gimnazjalistę z Cieszyna⁵⁵. W relacji z zabawy w Trzyńcu, która odbyła się 22 lipca 1906 r., czytamy: *zasługują na pochwałę cygani z cygankami, którzy nie tylko o dobrą kuchnię się postarali, ale i też żartami i muzyką często zwracali uwagę widzów na siebie*⁵⁶. W 1898 r. na Dom Narodowy w Cieszynie Waclaw Seidl, lekarz w Niemieckiej Lutyni, przekazał *składkę na zabawie w Orłowej zebraną d. 29 stycznia przez cyganek za wrózenie 2 złr. 60 ct.*⁵⁷.

„Gwiazdka Cieszyńska” uważała Cyganów za równie dobrych Ślązaków Cieszyńskich, co przedstawiciele innych grup narodowych na tym terenie. W 1909 r. pisała, że *każdy „Ślązak”, to jest mieszkaniec Śląska, należy naturalnie, chce czy nie chce, do jakiejś narodowości i jest albo Polakiem, albo Czechem, albo Niemcem lub Żydem lub Cyganem*⁵⁸. W pojawiających się na łamach tego czasopisma określeniach: *tylę znaczy, co legaty zarzeckiego cygana*⁵⁹ *czy lże jak stary cygan*⁶⁰, pobrzmiewają echa ludowych podań ze Śląska Cieszyńskiego, podkreślających przebiegłość i spryt Cyganów⁶¹, i trudno widzieć w nich elementy, kreujące negatywny obraz tej grupy etnicznej.

Kwerenda „Gwiazdki Cieszyńskiej” pozwoliła poznać nieco lepiej dzieje ludności romskiej na Śląsku Cieszyńskim w drugiej połowie XIX i na początku XX w. Można postulować przeszukanie pod tym kątem innych czasopism, m.in. wydawanego od 1906 r. „Dziennika Cieszyńskiego”⁶². Wo-

⁵³ GC 1907, nr 78, s. 393.

⁵⁴ GC 1874, nr 33, s. 263.

⁵⁵ GC 1902, nr 28, s. 333.

⁵⁶ GC 1906, nr 48, s. 277.

⁵⁷ GC 1898, nr 15, s. 160. Wykaz składek na Dom Narodowy opublikował też „Głos Ludu Śląskiego”, 1898, nr 8, s. 6.

⁵⁸ GC 1909, nr 16, s. 79.

⁵⁹ GC 1907, nr 41, s. 207.

⁶⁰ GC 1906, nr 84, s. 457.

⁶¹ D. Kadłubiec, *O opowieściach ludu znad Olzy* [w:] D. Kadłubiec (red.), *Płyniesz Olzo... Zarys kultury duchowej ludu cieszyńskiego*, t. 1, Ostrawa 1970, s. 61-62; K. Kajzer, *Cygón a zajęc*, „Kalendarz Cieszyński 2002”, Cieszyn 2001, s. 265. Por. też komentarz „Tygodnika Cieszyńskiego” (1850, nr 2, s. 14) na temat przepisów, w myśl których każda gmina powinna utrzymywać „swoich” żebraków: *Znamy bowiem ten lud, który przywykły do tułactwa, szczególnie na początku z trudnością da się przyzwyczaić do tego porządku i będzie raczej szukał uniknąć z pod dozoru.*

⁶² Przykładowo, odnotowano tam zgon 102-letniej Cyganki Joanny Buriańskiej (*Buryańskiej*), zmarłej w chlewie Emila Gelnara w Polance („Dziennik Cieszyński”, 1913,

bec skromnej ilości źródeł, jaka zachowała się na ich temat, każda informacja wydaje się cenna.

LITERATURA:

- CRANE D. M., *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*, London-New York 1994.
- DAVIDOVÁ E., *Romští imigranti v Ostravě. Sonda do šedesátých let 20. století*, „Historica”, t. 16 („Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity/Universitas Ostraviensis. Acta Facultatis Philosophicae”, t. 244), Ostrava 2009.
- FICOWSKI J., *Cyganie na polskich drogach*, wyd. 2, Kraków 1965.
- HANZAL J., *Zarys historii Cyganów na Śląsku do czasów zaboru pruskiego oraz tzw. „cygańska tablica ostrzegawcza” ze Śląska pochodząca z 1708 roku*, „Studia i materiały z dziejów Śląska”, 2001, t. 25.
- HOMOLA-SKAŃSKA I., „Tygodnik Cieszyński” i „Gwiazdka Cieszyńska” pod redakcją Pawła Stalmacha 1848-1887, Katowice-Kraków 1968.
- KADŁUBIEC D. (red.), *Phyniesz Olzo... Zarys kultury duchowej ludu cieszyńskiego*, t. 1, Ostrawa 1970.
- KAJZER K., *Cygón a zajác*, „Kalendarz Cieszyński 2002”, Cieszyn 2001.
- LIPOVSKI R., *Soupis Romů domovsky příslušných do Rakouského Slezska z roku 1910*.
- MORYS-TWAROWSKI M., *Samobójstwa na Śląsku Cieszyńskim w drugiej połowie XIX w. w świetle „Gwiazdki Cieszyńskiej”* [w druku].
- MRÓZ L., *Dzieje Cyganów-Romów w Rzeczypospolitej XV–XVIII*, Warszawa 2001. *Najstarsze metryki cieszyńskie. Księga Metrykalna Parafii pod wezwaniem Marii Magdaleny w Cieszynie z lat 1628-1641*, wyd. I. PANIC, Cieszyn 2006.
- NEČAS C., *Nahlédnutí do „prehistorie“ Romů na Ostravsku*, „Historica”, t. 16 („Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity/Universitas Ostraviensis. Acta Facultatis Philosophicae”, t. 244), Ostrava 2009.
- NEČAS C., *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945)*, Brno 2005.
- PAVELČÍKOVÁ N., *Pokusy o vzdělávání Romů v Ostravě v průběhu padesátých let 20. století*, „Historica”, t. 12 („Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity/Universitas Ostraviensis. Acta Facultatis Philosophicae”, t. 219), Ostrava 2005.
- PAVELČÍKOVÁ N., *Romowie na terenie Śląska Cieszyńskiego po 1945 roku* [w:] I. KUFOVÁ (red.), *Mniejszości narodowe na Śląsku Cieszyńskim dawniej i dziś*, Czeski Cieszyn 2001.

nr 30, s. 3), czy fakt odesłania bandy cygańskiej ze Śląska Cieszyńskiego do Brna („Dziennik Cieszyński”, 1911, nr 284, s. 3).

- PAVELČÍKOVÁ N., *Romské obyvatelstvo na Ostawsku 1945-1975*, Ostrava 1999.
- SPYRA J., *Akcja zwalczania „plagi cygańskiej” w monarchii austro-węgierskiej na przełomie XIX i XX wieku (na przykładzie Śląska Austriackiego)* [w:] Z. JI-RÁSEK, *Slezsko v 19. století*, Opava 2011.
- SPYRA J., *Honorowi obywatele miasta Cieszyna 1849-1938* [w:] I. PANIC, M. MAKOWSKI (red.), *500 lat ratusza i rynku w Cieszynie 1496-1996*, Cieszyn 1996.
- SPYRA J., *Słowniczek cygański z 1881 r. z terenu Śląska Cieszyńskiego*, „Studia Romologica”, 2009, nr 2, s. 167-174.
- ZAHRADNIK S., *Czasopiśmiennictwo w języku polskim na terenach Czechosłowacji*, Opole 1989.

ŹRÓDŁA:

- Książnica Cieszyńska w Cieszynie, *Zbiory Szersznika*, sygn. DD V 41, rok 1749.
- Zemský archiv v Opavě, *Sbírka matrik Severomoravského kraje*, sign. Ka-VII-7, *Metryki ślubów parafii w Cierlicku (1727-1784)*, k. 2.
- Zemský archiv v Opavě, *Sbírka matrik Severomoravského kraje*, sign. Ka-VII-7, sign. Ka VII 14, *Metryki ślubów parafii rzymskokatolickiej p.w. św. Trójcy w Cierlicku (1784-1826)*, k. 18.

Michael Morys-Twarowski

**O RROMA DR-O ŚLĄSKI CIESZYNIEC DRE BB. 1851-1918 TEL-E
„CIESZYŃCOSQËRE KREĆUNOSQËRO” DUD**

Informàcia pal-o Rroma liparde dr-i polskikani revista „Cieszyncosqëre Krećuno” (Gwiazdka Cieszyńska) katar-o b. 1851 šaj ulavdöl done grupenöe. Pe jekh rig sas generàlo zanipen pal-aja etnikani grùpa, aj šaj pakàs zorales, vi šerutni xaing katar siklile e Cieszyncosqëre gaze pal-e Rromenqëri origina aj història. Pe aver rig i revista del sas thavdune informàcie, butvarneder pal-e Rromenqëri delikvència dr-o Ślaski Cieszyniec. I „Gwiazdka Cieszyńska” na kerel sas stigmatizàcia akala etnikane grupaqëri thaj šaj te xavas maškar-e artiklonqëre linie vi hadinã laçhe ama-lipnasqëre maškar-o Rroma, save bešen sas dr-o Cieszyncosqëro Kumaripen, thaj o avera manuša e regiaqëre.

Michael Morys-Twarowski

**GYPSIES IN CIESZYN SILESIA 1851-1918, BASED ON
„GWIAZDKA CIESZYŃSKA”**

The types of information about Gypsies published in „Gwiazdka Cieszyńska”, a Polish periodical released in Cieszyn since 1851 can be categorized twofold. One included general information about the ethnic group and provided the inhabitants with basic knowledge about the origin and history of Romani people. The other type presented current affairs, usually referring to the criminal activity of Gypsies in Cieszyn Silesia. „Gwiazdka Cieszyńska” did not stigmatize this ethnic group and one could even find information on good relations between Gypsies and the natives of the region.